

УДК 351.743

РОМАН В.П.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КОНТРОЛЬНО-НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНВАЛІДІВ

У статті здійснено аналіз закріплених у нормативно-правових актах повноважень контрольно-наглядової діяльності органів виконавчої влади у сфері забезпечення прав інвалідів у зарубіжних країнах. Особлива увага зосереджена на діяльності органів контрольно-наглядової діяльності Швеції, Німеччини, Польщі, Білорусі, США, КНР, Японії, Таїланду, Південної Кореї. Окреслено основні напрями запровадження позитивного досвіду зарубіжних країн на території України.

Ключові слова: *контрольно-наглядова діяльність, органи виконавчої влади, забезпечення прав інвалідів, зарубіжний досвід.*

В статье осуществлен анализ закрепленных в нормативно-правовых актах полномочий контрольно-надзорной деятельности органов исполнительной власти в сфере обеспечения прав инвалидов в зарубежных странах. Особое внимание сосредоточено на деятельности органов контрольно-надзорной деятельности Швеции, Германии, Польши, Беларуси, США, КНР, Японии, Таиланда, Южной Кореи. Определены основные направления внедрения положительного опыта зарубежных стран на территории Украины.

Ключевые слова: *контрольно-надзорная деятельность, органы исполнительной власти, обеспечение прав инвалидов, зарубежный опыт.*

The article analyzes the powers of the control and supervisory activities of executive bodies in the field of ensuring the rights of disabled people in foreign countries, fixed in regulatory legal acts. Particular attention is focused on the activities of the supervisory and oversight bodies of Sweden, Germany, Poland, Belarus, the USA, China, Japan, Thailand, South Korea. The main directions of introduction of positive experience of foreign countries in the territory of Ukraine are determined.

Key words: *control and supervision activity, executive authorities, ensuring the rights of disabled people, foreign experience.*

Вступ. Сьогодні у світі більш ніж один мільярд людей із різними формами інвалідності, що становить 15% населення планети. Це вказує на те, що необхідність ефективного забезпечення прав інвалідів вважається не локальним (місцевим, регіональним), а глобальним питанням і потребує комплексного вирішення. У зв'язку з цим кожна країна запровадила власну систему заходів щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю та сформувала відповідне нормативно-правове підґрунтя. Зазначені дії спрямовані на створення оптимальних умов для реалізації інвалідами своїх прав нарівні з іншими громадянами, а також на охорону й захист цих прав у разі їх порушення. З огляду на те, що контроль і нагляд є невід'ємною складовою будь-якого процесу та механізму, логічним впливає необхідність розгляду контрольно-наглядової діяльності у сфері забезпечення прав інвалідів на прикладах окремих зарубіжних країн із метою аналізу їх нормативно-правової бази та запровадження позитивного досвіду іноземних держав на території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням зарубіжного досвіду у сфері забезпечення прав інвалідів загалом і його окремих аспектів зокрема займалися В.Б. Авер'янов, Н.О. Бондар, В.І. Дерезь, А.Е. Думбаєв, О.В. Заярнюк, А.В. Іпатов, Т.М. Кір'ян, В.М. Кондратенко, А.М. Куца, Г.Л. Норд, О.М. Міщенко, С.В. Пасічніченко, А.А. Пухтецька, Є.Ю. Соболев та інші науковці.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз контрольно-наглядової діяльності органів виконавчої влади у сфері забезпечення прав інвалідів у зарубіжних країнах іа можливості запровадження їх позитивного досвіду на території України.

Результати дослідження. Контроль і нагляд органів виконавчої влади у більшості країн здійснюється по жорсткій вертикалі. Це означає, що міністерства й центральні відомства є галузевими і функціональними органами управління. У свою чергу, міністри і глави центральних відомств наділені правом видавати нормативно-правові й індивідуальні акти. Міністри наділені значними повноваженнями щодо контролю за діяльністю центральних відомств і органів місцевого самоврядування [1, с. 155].

Шведська система органів виконавчої влади характеризується значною кількістю міністерств, функції яких розподілені між різними незалежними від центрального уряду організаціями. Однак уряд є підконтрольним парламенту й несе відповідальність перед ним за ефективність діяльності контрольних структур у цих організаціях і застосування ними стандартів і нормативних актів уряду щодо контролю.

У Швеції за здійснення державної політики у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю (з обмеженими фізичними або розумовими можливостями) загалом відповідають сімнадцять різних служб і відомств. Відповідно до Закону «Про державну підтримку осіб з інвалідністю» від 1993 року №387 контроль і нагляд за дотриманням прав інвалідів здійснює Національна рада охорони здоров'я та добробуту (Socialstyrelsen), що функціонує при Міністерстві охорони здоров'я та соціальних справ, яка шляхом здійснення перевірок забезпечує дотримання прав інвалідів у різних сферах життєдіяльності. Варто зазначити, що основна відповідальність лежить на місцевих органах виконавчої влади, а саме – спеціальних службах, які підпорядковуються Національній раді охорони здоров'я та добробуту [2].

Протилежною Швеції за структурною організацією системи державного контролю є Німеччина. Особливість німецької контролюючої системи органів державної влади полягає у відсутності централізованого підходу до вироблення стандартів і методик здійснення контрольної діяльності. Кожна державна структура має за обов'язок не тільки створити власну систему контролю, а й забезпечити її комплексом норм і стандартів [3]. Тобто Німеччина використовує децентралізований підхід щодо здійснення контрольно-наглядової діяльності в різних сферах, зокрема й у сфері забезпечення прав інвалідів. Саме тому міністерства й відомства, які займаються питаннями соціального захисту інвалідів самостійно визначають стандарти та норми, що регламентують ефективне забезпечення прав інвалідів, а також механізм здійснення контролю й нагляду за реалізацією цієї групою осіб їхніх прав і свобод. Зокрема, такими органами є Міністерство праці та соціальних справ, а також Федеральний інститут страхування, які здійснюють контроль за виконанням законів і забезпеченням прав зазначеної категорії осіб.

У Польщі загальний контроль за дотриманням прав інвалідів і забезпеченням реалізації цих прав здійснює Міністерство праці та соціальної політики, при якому діє Уповноважений Уряду у справах інвалідів. У свою чергу, в Польщі створено Бюро Уповноваженого представника Уряду у справах інвалідів, яке, зокрема, є відокремленою ланкою із власним організаційним статутом, що здійснює контроль над реалізацією завдань, передбачених законом, нагляд і координацію над виконанням завдань, визначених у законі, реалізовує заходи, спрямовані на обмеження наслідків інвалідності та бар'єрів, які ускладнюють інвалідам функціонування в суспільстві, здійснює інші повноваження [4].

У Білорусі контроль щодо дотримання прав інвалідів у різних сферах здійснюють Міністерство праці та соціального захисту, Міністерство охорони здоров'я та Міністерство освіти. Особливістю здійснення контрольно-наглядової діяльності органами виконавчої влади є взаємодія та узгодженість трьох вищезазначених суб'єктів в окремо взятій сфері. Наприклад, у Республіці Білорусь діє Закон «Про освіту осіб з особливостями психофізичного розвитку (спеціальну освіту)» від 18 травня 2004 року № 285-3, який регламентує специфічні системи психолого-педагогічних і медико-соціальних заходів для корекції фізичних і/або психічних порушень в осіб з інвалідністю та створення спеціальних умов для отримання освіти такими людьми. П. 2 ст. 33 цього Закону містить стандартне для європейських країн формулювання: «Міністерство освіти Республіки Білорусь є республіканським органом державного управління, що проводить державну політику, здійснює регулювання, управління і державний контроль у сфері спеціальної освіти і координує діяльність інших республіканських органів державного управління у сфері спеціальної освіти» [5]. Однак ст. 25 «Навчання і виховання на дому» та ст. 27 «Навчання і виховання в умовах установ соціального обслуговування» передбачають залучення до визначення порядку

навчання таких осіб Міністерства праці та соціального захисту й Міністерства охорони здоров'я. Зокрема, порядок організації навчання і виховання осіб з особливостями психофізичного розвитку на дому та в установах соціального обслуговування визначається Міністерством праці та соціального захисту Республіки Білорусь за погодженням із Міністерством освіти Республіки Білорусь і Міністерством охорони здоров'я Республіки Білорусь [5]. Така взаємодія допомагає створити більш оптимальні умови для отримання освіти особами з інвалідністю, адже враховуються всі його психофізіологічні потреби шляхом узяття до уваги переліку медичних показань, які надаються Міністерством охорони здоров'я, а також з урахуванням індивідуальних ознак при майбутньому працевлаштуванні вже на стадії навчання.

У США відповідно до Закону «Про американців з обмеженими можливостями» 1990 року загальний контроль і нагляд за дотриманням федерального законодавства у справах інвалідів і недопущенням щодо них будь-якої дискримінації покладено на Міністерство юстиції Сполучених Штатів [6]. Однак контрольні функції щодо забезпечення прав інвалідів у різних областях мають і інші федеральні відомства.

Цікавим є дослідження окремих заходів у США, які створює держава для забезпечення прав інвалідів. Зокрема, введення Законом про інвалідів Паратранзиту (Paratransit), який є альтернативним видом пасажирських перевезень, що не мають чітко визначеного маршруту або графіка. Системи Паратранзиту пропонують послуги з перевезення осіб з інвалідністю незалежно від місця та часу – так звана послуга «від дверей до дверей» у будь-яку точку зони обслуговування. Автомобілі Паратранзиту оснащені підйомниками для колясок і рампами для полегшення доступу. Такий спосіб перевезення осіб з інвалідністю є оптимальним із точки зору доступності, адже інваліду не потрібно чекати на зупинці автобус, який його відвезе до іншої зупинки, з якої йому треба буде добиратися до необхідного місця, тоді як спеціалізована транспортна служба доставить його до назначеного місця за ту саму платню, що й вартість проїзду в автобусах і метро (3 USD вартість проїзду у метро; 2.5–3 USD вартість послуг Paratransit). Створення такої транспортної системи обслуговування для осіб з інвалідністю є позитивним кроком для створення безбар'єрного середовища не лише через її оперативність і мобільність, а й через низьку вартість таких послуг (наприклад, як порівнювати з таксі). Тому вважаємо за доцільне можливість використання такого досвіду та запровадження аналогічної транспортної системи на території України на загальнодержавному рівні, а не лише в окремих областях і містах.

Однак, незважаючи на те, що США створює якісні умови щодо забезпечення прав інвалідів, контрольно-наглядова діяльність, на жаль, має певні недоліки. Насамперед це пов'язано з великим масивом контролюючих органів, що досить ускладнює процес здійснення контрольно-наглядової діяльності в окремій сфері. Так, беручи за приклад сферу транспортної інфраструктури, варто зазначити, що контроль і нагляд щодо забезпечення доступності та пристосованості до потреб інвалідів здійснюються рядом органів. Зокрема, тротуар знаходиться під контролем виконавчих органів місцевого самоврядування, дороги – під контролем Міністерства громадських робіт, а автобуси та інші транспортні засоби – під контролем Міністерства транспорту. Таке розмежування перешкоджає здійсненню контрольної функції та гальмує виявлення і фіксування фактів порушення прав інвалідів щодо доступу до транспортної інфраструктури, адже в даному випадку можлива відсутність злагодженості в роботі зазначених органів і, відповідно, зниження ефективності контрольно-наглядової діяльності. Тому окремі зарубіжні науковці пропонують у Сполучених Штатах Америки створити окремий підрозділ вищого рівня для спільної відповідальності та здійснення повноважень з усіх аспектів універсального дизайну [7, с. 9].

Китайська Народна Республіка в 1990 році прийняла Закон «Про захист людей з інвалідністю», який визначає основні засади діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо організації заходів і створення спеціалізованих установ у роботі для людей з інвалідністю. У даній сфері головними контролюючими суб'єктами виступають Державна рада та народні уряди провінцій, автономних областей і муніципалітетів, які функціонують безпосередньо під контролем і наглядом центрального уряду. Також ст. 8 вищевказаного Закону передбачено створення Федерації інвалідів Китаю (CDPF) та її місцевих відділень, які представляють спільні інтереси інвалідів, захищають їхні законні права та інтереси, об'єднують, навчають інвалідів і надають послуги інвалідам.

Особливістю Закону КНР «Про захист людей з інвалідністю» можна вважати ст. 10, яка передбачає обов'язки інвалідів, відповідно до якої інваліди повинні: «демонструвати оптимістичний дух та ініціативність, мати почуття власної поваги, впевненості в собі, самостійності та самозабезпеченості, а також робити внесок у соціалістичне будівництво» [8]. На нашу дум-

ку, такі обов'язки повинні бути закріплені в законодавстві будь-якої країни, зокрема й України, адже вони сприяють соціалізації особи з інвалідністю та продуктивній адаптації її в суспільстві, а також сприяють виникненню дієво налаштованих думок і допомагають відчутти себе гідним і повноцінним громадянином.

У Японії організацією соціального захисту та контролю щодо забезпечення прав інвалідів відповідно до Закону «Проти дискримінації осіб з інвалідністю» 2013 року займається Міністерство охорони здоров'я та соціального забезпечення, яке забезпечує державну політику у сфері захисту прав осіб з інвалідністю та здійснює загальний нагляд за дотриманням цих прав [9]. У контексті розгляду позитивного досвіду Японії необхідно наголосити на тому, що ця країна вважається однією з найтолерантніших країн у світі щодо відношення до інвалідів. Однак нементалітет відіграє тут першочергове значення, насамперед це діюча нормативно-правова база й ефективна контрольно-наглядова діяльність. Так, ст. 14.5 Закону Японії «Про сприяння зайнятості людей з інвалідністю» від 1997 року №32 зазначає, що роботодавці відповідно до Постанови Міністерства праці «Про ситуацію з зайнятістю працівників, які мають фізичні або розумові вади» повинні щороку звітувати Міністру праці про кількість прийнятих на роботу та вже працюючих осіб з інвалідністю, наявності спеціально облаштованих робочих місць та інших даних, визначених Постановою [10]. У свою чергу, Міністерство праці здійснює нагляд за дотриманням законодавства у сфері працевлаштування (зокрема й щодо осіб з інвалідністю).

У Таїланді Міністерство соціального розвитку та безпеки людини є головним суб'єктом, який забезпечує державну політику щодо забезпечення та захисту прав інвалідів, ініціює прийняття програм реабілітації інвалідів, контролює якість наданих інвалідам послуг і здійснює нагляд за реалізацією прав людей з інвалідністю. Щодо здійснення контрольно-наглядової діяльності у сфері забезпечення прав інвалідів Міністерство соціального розвитку та безпеки людини координує свою діяльність із Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти та Міністерством праці. Законом Таїланду «Про осіб з інвалідністю» 2007 року (Persons with Disabilities Empowerment Act, В.Е. 2550 (2007)) також визначено систему міністерств, які уповноважені призначати посадових осіб, видавати міністерські правила й положення та здійснювати нагляд у межах, визначених цим законом. Згідно зі ст. 45 Закону до таких міністерств, окрім вищезазначених, належать: Міністерство транспорту, Міністерство інформатики та комунікаційних технологій і Міністерство внутрішніх справ [11].

Безумовно, корисним із практичної точки зору можна вважати досвід Південної Кореї. Так, Республіка Корея прийняла Закон «Про благополуччя інвалідів» № 13663 [12], який закріплює основні обов'язки держави та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення життєдіяльності та прав людей з інвалідністю й запровадження проектів, пов'язаних із профілактикою інвалідності, медичною допомогою, освітою, професійною реабілітацією, допомогою шляхом грошових виплат, сприянням соціальній інтеграції за рахунок участі людей з інвалідністю в суспільному житті, а також заходів, спрямованих на охорону та захист прав інвалідів.

Закон Республіки Корея № 13663 є комплексним зібранням норм, пов'язаних зі створенням таких умов для інвалідів, які б у повній мірі забезпечили максимально комфортне існування в соціумі зазначеної категорії осіб. Нетиповість вказаного Закону полягає в тому, що він акцентує, що держава перш за все сама зобов'язана забезпечувати права інвалідів, а вже потім здійснювати контроль за дотриманням норм законодавства щодо забезпечення прав інвалідів різноманітними підприємствами, установами, організаціями та громадянами. Саме тому в першій главі розкрито органи, які безпосередньо реалізують державну політику щодо забезпечення благополуччя інвалідів, а вже потім визначено напрямки базової політики, до яких належать такі: запобігання інвалідності, лікування та реабілітація, навчання соціальної адаптації, освіта, рід занять, доступ до інформації, послуги, заходи безпеки, удосконалення соціальної обізнаності, зручність для забезпечення виборчих прав, надання житла, поліпшення культурного середовища, підтримка сімей з інвалідами тощо. Тобто в одному розділі спеціалізованого Закону закріплені загальні права та сфери реалізації цих прав, що з точки зору раціонального підходу є логічним і принципово полегшує роботу з нормативно-правовими документами у сфері забезпечення прав інвалідів не лише фахівцям, а й безпосередньо особам з інвалідністю.

Другим позитивним аспектом даного Закону є чітка регламентація звітності та порядок здійснення контрольно-наглядової діяльності щодо благополуччя інвалідів. Так, Міністр охорони здоров'я і соціального забезпечення разом із керівниками відповідних центральних адміністративних органів із метою заохочення та стимулювання прав і інтересів людей з інвалідністю кожні п'ять років встановлює загальну політику щодо інвалідів (відому як «Комплексний план»), який

повинен включати такі пункти: 1. питання, що стосуються добробуту інвалідів; 2. питання, що стосуються культури й освіти інвалідів; 3. питання, що стосуються економічної діяльності інвалідів; 4. питання, що стосуються соціальної інтеграції інвалідів; 5. інші питання, необхідні для заохочення інтересів і добробуту інвалідів.

Керівники центральних адміністративних установ встановлюють і забезпечують реалізацію річних бізнес-планів для відповідних послуг із метою адвокації інтересів і добробуту людей з інвалідністю та щорічно представляють Міністру охорони здоров'я і соціального забезпечення бізнес-плани та результати реалізації бізнес-планів за попередній рік, на основі яких і розробляється Комплексний план. При процедурі розробки Комплексного плану Міністр охорони здоров'я і соціального забезпечення оцінює бізнес-плани на рік, досягнення бізнес-планів попереднього року й результати попереднього року, після чого повідомляє про кінцеві результати Комітет із координації політики щодо інвалідів, який створений для контролю та оцінки здійснюваної державної політики у сфері забезпечення прав та інтересів людей з інвалідністю. Крім нього, у Північній Кореї також функціонують Комітети по добробуту для місцевих інвалідів, які здійснюють планування, розслідування та контроль добробуту інвалідів на місцях.

Іншим суттєвим аспектом при розгляді контрольно-наглядової діяльності щодо забезпечення прав інвалідів у Республіці Корея є наявність профільного контрольно-наглядового органу в структурі Міністерства охорони здоров'я і соціального забезпечення – Орган по добробуту для осіб з обмеженими можливостями, який займається контролем і наглядом не лише за дотриманням прав та інтересів людей з інвалідністю, а й за реалізацією державою та органами місцевого самоврядування своїх обов'язків щодо створення оптимальних умов для благополуччя інвалідів. Так, посадовими особами зазначеного органу виступають спеціальні офіцери, які уповноважені розслідувати факти порушення законодавства про інвалідів, а також здійснювати перевірки, проводити опитування, збирати документи та здійснювати інші повноваження відповідно до ст. 61 Закону Республіки Корея № 13663 та відповідної Постанови Міністерства охорони здоров'я і соціального забезпечення [12]. Тобто Республіка Корея зробила значний крок вперед порівняно з іншими країнами щодо створення комфортних умов і доступного середовища для інвалідів шляхом: по-перше, прийняття спеціалізованого нормативно-правового акта, який регламентує забезпечення прав і добробуту інвалідів в усіх сферах життєдіяльності; по-друге, зміни менталітету до проблем інвалідності й регламентації на законодавчому рівні забезпечення прав інвалідів як обов'язку держави й органів місцевого самоврядування; по-третє, створення чіткої та структурованої системи контрольно-наглядових органів щодо благополуччя інвалідів. Тому вважаємо досвід Південної Кореї одним із найпрогресивніших і пропонуємо перейняти його позитивні моменти та запровадити на території України.

Отже, здійснивши розгляд суб'єктів, які здійснюють контрольно-наглядову діяльність у сфері забезпечення прав та інтересів інвалідів у різних країнах, можна стверджувати, що незважаючи на відмінності у структурі та процедурі здійснення контролю, їхній досвід і специфіка мають ряд спільних рис: 1) загальний контроль щодо забезпечення прав інвалідів здійснює міністерство, яке забезпечує соціальну політику в країні (Міністерство охорони здоров'я і соціального забезпечення, Міністерство соціальних справ, Міністерство праці та соціальної політики); 2) зазначене міністерство працює в координації з іншими міністерствами та відомствами, які здійснюють контроль за дотриманням прав інвалідів у спеціалізованих сферах суспільного життя (найчастіше це міністерства, які забезпечують державну політику у сферах освіти, праці, транспорту, будівництва тощо); 3. у міністерстві, яке здійснює загальну координацію та контроль діє структурний підрозділ – спеціалізований орган, що безпосередньо уповноважений здійснювати нагляд і контроль за дотриманням прав інвалідів на території країни (у кожній країні він має різні назви, але функції та компетенція є ідентичною).

Висновки. Зважаючи на вищевикладений досвід зарубіжних країн щодо контрольно-наглядової діяльності у сфері забезпечення прав інвалідів, на території України варто: 1. Прийняти єдиний уніфікований нормативно-правовий акт, який би визначав особливості забезпечення прав інвалідів у всіх сферах суспільного життя, а не лише в окремих напрямках і містив би норми, які б регламентували запобігання інвалідності, лікування та реабілітацію, надання фінансової допомоги, піклування та догляд, послуги, навчання соціальної адаптації та інтеграції, освіти, працевлаштування, доступ до інформації, доступ до транспортної та будівельної інфраструктури тощо; 2. Запровадити в системі органів виконавчої влади створення спеціалізованого органу з чітко регламентованими контрольно-наглядовими повноваженнями не лише за окремими напрямками діяльності, а у всіх сферах суспільного життя, який би здійснював контроль і нагляд щодо забез-

печення прав та інтересів інвалідів шляхом проведення різних перевірок; 3. З метою здійснення ефективного контролю на місцях створити окремі підрозділи вищезазначеного органу в кожній області, які були б наділені відповідним обсягом контрольно-наглядових повноважень у сфері забезпечення прав інвалідів на окремій території; 4. Запровадити на території України подібні до системи Паратранзиту спеціалізовані служби, які б надавали послуги з перевезення особам з інвалідністю незалежно від місця та часу (так звані послуги «від дверей до дверей») в будь-яку точку зони обслуговування за незначну грошову плату, яка дорівнює вартості проїзду в маршрутках; 5. Zobov'язati Міністерство соціальної політики України кожні п'ять років встановлювати загальну політику щодо забезпечення прав інвалідів (наприклад, Національний план). Також покласти на Міністра соціальної політики України обов'язок здійснювати загальний нагляд за реалізацією зазначеного Плану та передбачити створення структурного підрозділу Міністерства соціальної політики України, на який покласти функції контролю та нагляду у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Бакуменко В.Д., Дзвінчук Д.І., Поважний О.С. Державне управління: курс лекцій. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 536 с.
2. Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993387-om-stod-och-service-till-vissa_sfs-1993-387.
3. Щодо удосконалення системи встановлення інвалідності: загальний огляд. Посольство України в Федеративній Республіці Німеччина. 16.05.2011 р. № 61212/13-600-979.
4. Щодо системи встановлення інвалідності в Республіці Польща: інформаційно-аналітична довідка. Посольство України в Республіці Польща. 12.05.2011. №6137/51-602-1053.
5. Об образовании лиц с особенностями психофизического развития (специальном образовании): Закон Беларуси от 18 мая 2004 г. № 285-3 URL: http://kodeksyby.com/zakon_rb_ob_ obrazovanii_lits_s_osobennostyami_psihofizicheskogo.htm.
6. Americans with Disabilities Act of 1990 [ADA]. URL: <http://www.ada.gov/pubs/ada.htm>.
7. Design for all: implications for bank operations. Harold Snider and Nazumi Takeda. USA. 53 p.
8. Law of the people's republic of China on the protection of disabled persons, 1990. URL: <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/WEBTEXT/31906/64869/E90CHN01.htm>.
9. Prohibition of Discrimination against Persons with Disabilities in Employment. Asakura Mutsuko. Waseda bulletin in comparative law. Vol. 34. 2014. P. 175–177.
10. Employment professional disclaimer. Components of effective services. Barbara Murray and Robert Heron. International Labor Office. Bangkok. 2003. 88 p.
11. Persons with Disabilities Empowerment Act, B.E. 2550 (2007) URL: <http://dep.go.th/sites/default/files/files/news/2.pdf>.
12. 법령/장애인복지법 [Про благополуччя інвалідів: Закон Південної Кореї № 13663]. URL: <http://www.law.go.kr/법령/장애인복지법>.